

düklerine inanan hemen bütün müslümanların uyguladığı bir gelenek olmuştur. Hubeyb bu sırada inşâd ettiği bir şiirde müslüman olarak öldükten sonra ölüm şeklinin hiç önemi bulunmadığını belirtti (W. Arafat, bu şiirin Hubeyb'e ait olmayıp ona nisbet edildiğini söylemektedir, bk. bibl.) ve orada bulunan müşriklere beddua etti. Müşriklerin bir kısmının onun bedduasından korktuğu, kendilerini korumak için kiminin yere yattığı, kiminin de bir ağacın arkasına saklandığı rivayet edilmektedir. Nihayet müşriklerin kuru bir ağaca bağlayarak çarpmıha gerdikleri Hubeyb'i, Bedir'de öldürdüğü söylenen Hâris b. Âmir'in daha sonra İslâmiyet'i kabul eden oğlu Ebû Sirvea (Servea) Ukbe b. Hâris başta olmak üzere diğer müşrikler mızrakları ile şehid ettiler ve öylece bırakıp geri döndüler. Bu arada müşriklerin Hubeyb'e dininden döndüğü takdirde kendisini öldürmeyeceklerini söyledikleri, fakat onun bu teklifi reddettiği, ayrıca başına gelenleri Resûl-i Ekrem'e bildirmesi için Allah'a dua ettiği, Resûlullah'ın da olup bitenden ashabını haberdar ettiği kaynaklarda rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber, Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile Cebbâr b. Sahr el-Ensârî'yi (veya Seleme b. Eslem), bazı kaynaklara göre ise Zübeyr b. Avvâm ile Mikdâd b. Esved'i Hubeyb'in cesedini asılı bulunduğu yerden indirmekle görevlendirmiş, onlar da gizlice Mekke'ye giderek bu görevi yerine getirmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 294-295, 310-311; III, 137; Bu-hârî, "Cihâd", 170, "Meğâzî", 10, 13, 28, "Tev-hîd", 14; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 105; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 355, 357-362, 495, 536-537; İbn Hişâm, *es-Sire*², III, 178-183, 186-188, 192, 233, 292; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 53, 55-56; VIII, 301-302; Fâkihî, *Ahbaru Mekke* (nşr. Abdül-melik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, III, 45-46; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 112-114; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 120-122; VII, 262; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², I, 246-249; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: el-megâzî*, s. 230-235; Fâsî, *el-İkdû's-şemîn*, IV, 305-309; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), II, 262-263; VIII, 114-115; a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), VII, 437-444; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, VI, 68-79; Dihyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, I, 454, 456-458; Mehmed Zihni, *el-Hakâik*, İstanbul 1310, II, 22-24; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IV, 15, 17-18, 21-28; W. Arafat, "The Development of a Dramatic Theme in the Story of Khubaib b. 'Adiyy and the Related Poems", *BSOAS*, XXI (1958), s. 15-30; A. J. Wensinck, "Hubeyb", *JA*, V/1, s. 574-575; a.mlf., "*Khubayb*", *EP* (Fr.), V, 41-42.

M. YAŞAR KANDEMİR

HUBEYB b. İSÂF

(خبيب بن إساف)

Hubeyb b. İsâf (Yisâf)
b. İnebe el-Hazrecî

Sahâbî.

Medine'nin iki büyük kabilesinden biri olan Hazrec'in Cüşemoğulları koluna mensuptur. Medine'deki münafıkların reisi Übey b. Selûl'un kızı Cemîle ile evlendi, bu evlilikten Abdullah adında bir oğlu oldu. Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra onun hanımı Habîbe bint Hârice b. Zeyd ile evlendi. Müslümanlar Bedir Gazvesi için yola çıktıklarında arkadaşı Kays b. Muharris ile Hz. Peygamber'e gelerek kavimlerinin yaptığı bu savaşa katılmak istediklerini söylediler; onların henüz İslâmiyet'i kabul etmediklerini öğrenen Resûl-i Ekrem, müşriklere karşı müşriklerin yardımıyla savaşamayacaklarını belirtince her ikisi de müslüman olup Bedir Savaşı'na katıldı ve büyük yararlılık gösterdi (*Müsned*, III, 454). Hubeyb ile Kays'ın müslüman olmayıp ganimet almak için savaşmak istedikleri, Resûl-i Ekrem'in bunu kabul etmemesi üzerine Hubeyb'in müslüman olduğu, Kays'ın ise Bedir Gazvesi'nden sonra İslâmiyet'i kabul ettiği de rivayet edilmektedir (Vâkıdî, I, 47). Hubeyb'in cesur olduğunu bilen sahâbîler onun savaşa katılmasına sevindiler. Savaşta kendisini omuzundan yaralayan bir müşriki öldüren Hubeyb daha sonra onun kızıyla evlendi. Bedir Gazvesi'nde eğrilen kılıcını Hz. Peygamber'in düzelttiği, onun bu kılıçla Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden Ümeyye b. Halef'i yaraladığı veya öldürdüğü de nakledilmektedir. Ehl-i suffe'den olduğu da söylenen Hubeyb (Ebû Nuaym, I, 364) Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının yanı sıra Hz. Peygamber'in iştirak ettiği bütün savaşlara katılmış, Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde (644-656) vefat etmiştir. Onun bir câriyesinden doğan oğlu Abdurrahman'dan olma torunu Hubeyb (ö. 132/749-50) hadis râvisidir (İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 136).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 454; Müslim, "Cihâd", 150; Tirmizî, "Siyer", 10; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 36, 47, 81, 83-84, 148, 151, 166, 258, 282, 304, 341; İbn Hişâm, *es-Sire*, Kahire 1974, II, 99; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 534-535; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 364-365; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 118-119; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², I, 501-502; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 418; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 136; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), II, 81, 98-99.

İ. HAKKI ÜNAL

HUBEYŞ b. HASAN

(حبيش بن الحسن)

Hubeyş b. el-Hasen
el-A'sem ed-Dimaşkı

IX. yüzyılda yaşayan
Süryânî hekim ve mütercim.

Hubeyş'in adı, dayısı ve hocası Huneyn b. İshak'ın Bağdat'taki tercüme okuluyla birlikte tarih sahnesine çıkar. İbn Ebû Usaybia, gerek tıp ilminde gerekse tercüme tekniğinde Hubeyş'in dayısını yakından takip ettiğini, ancak onun derecesine ulaşamadığını ve Huneyn'in yeğeninin üstün zekâsını takdir etmekle birlikte çalışkanlığını yeterli bulmadığını kaydetmektedir (*Uyûnü'l-enbâ*², s. 276). İbnü'n-Nedîm ise Huneyn'in yeğeninden övgüyle söz ettiğini ve tercümelerini beğendiğini bildirirken Hubeyş'in yaptığı birçok tercüme yanlışlıkla kendisine nisbet edildiği için ayrıca şanslı olduğunu söylemektedir (*el-Fihrist*, s. 347, 355). Belki de Hubeyş kelimesinin müstensihlerce Huneyn şeklinde okunması veya düzeltilmesi sebebiyle (İbnü'l-Kiftî, s. 177) bu mütercimin adı hocasının şöhretiyle gölgelenmiştir. Nitekim modern araştırmalar, Hubeyş'in verimlilik ve eserlerinin niteliği açısından Huneyn'e oldukça yaklaşmış bulunduğunu göstermektedir. Buna göre 856 yılı dolaylarında Huneyn'in yeğeni hakkında verdiği, "Zeki ama aynı oranda çalışkan değil" hükmünün onun gençlik dönemiyle ilgili olduğu düşünülebilir.

Abbâsî saraylarından yakın ilgi gördüğü tahmin edilen Hubeyş'in, Benî Mûsâ künyesiyle tanınan (*DîA*, V, 450-451) ünlü matematikçi ve astronom kardeşlerden ayda 500 dinara varan bir malî destek gördüğü bilinmektedir. Tercüme ettiği eserler çoğunlukla Câlînûs'a (Galen) aittir. Onun bu hekimden yaptığı tercümele hakkında birinci elden bilgiler, Huneyn b. İshak'ın *Risâletü Huneyn b. İshâk ilâ 'Alî b. Yahyâ fî zikri mâ türçime min kütübi Câlînûs bi-ilmihî ve ba'zî mâ lem yütercem* adıyla hazırladığı Câlînûs bibliyografyasından elde edilmiştir. Bu risâlede Câlînûs'un otuz beş eserini Arapça'ya, üç eserini de Süryânice'ye çevirmiş olarak görünen Hubeyş'in, Arapça'lardan bazılarını Huneyn'in Süryânice tercümesinden yaptığı açıkça belirtilmekte, diğerlerinin de doğrudan doğruya Grekçe'den yapıldığına dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Bu durum te reddüt uyandırmış ve daha sonra kaleme alınan eserlerde, Hubeyş'in tercüme

faaliyeti Süryânîce'den Arapça'ya yaptığı çevirilerle sınırlandırılarak onun neredeyse Grekçe bilmediği izlenimi uyandırmıştır. Halbuki Hubeys'in Süryânîce'si mevcut olmayan metinleri doğrudan Grekçe'den çevirdiği bugün tesbit edilmiş durumdadır (Meyerhof, VIII [1926], s. 708-709). Aynı risâleden, Câlinûs'a ait *Kitâbü'l-Ahlâk* (*De moribus, libri IV*) adlı eserin tercümesinin bibliyografik eserlerin kaydettiği gibi Hubeys değil Huneyn tarafından yapıldığı ve Hubeys'in metni Huneyn'in Arapça nüshasından Süryânîce'ye çevirdiği anlaşılmaktadır (Kraus, V/1 [1937], s. 11-12). Yine bu kaynaktan, Huneyn'e nisbet edilen veya mütercimi zikredilmeyen bir hayli tıp yazmasının da (Şeşen, s. 166, 168; krş. *Risâletü'l-Huneyn b. İshâk*, s. 155, 177) gerçekte Hubeys'e ait olduğunu öğrenmek mümkün olmaktadır. Adı geçen risâlede Beytül-hikme adlı akademiden hiç söz edilmediği, Câlinûs'a ait elli kadar eserin tercümesinin Huneyn ve Hubeys'e Benî Mûsâ ailesi -özellikle Ebû Ca'fer Muhammed (ö. 873)- tarafından sipariş edildiği görülmektedir. Bu durum, Hubeys'in içinde bulunduğu tercüme heyetinin daha çok şahsî himaye ve teşebbüslerin ürünü olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Eserleri. Hubeys, Huneyn okulundaki tercüme faaliyetinin yanı sıra tıbbı ve farmakolojiye dair telif eserler de kaleme almıştır. Klasik kaynaklar Hubeys'in, *Kitâbü'l-Ahlâk* dışında Câlinûs'a ait yirmi beş eseri tercüme ettiğini belirtmektedir (Yûsuf Hubbî, XXI/1 [1980], s. 141-143; krş. İbnü'n-Nedîm, s. 348; İbnü'l-Kiftî, s. 129-131). Huneyn b. İshak ise Câlinûs tercümelerini sıraladığı risâlesinde Hubeys'e otuz beş adet tercüme nisbet etmektedir (Meyerhof, VIII [1926], s. 708). Hipokrat'tan yaptığı en meşhur tercüme ise Hipokrat yeminini konu alan *Fi'l-'Ahd'*-dir (İbnü'n-Nedîm, s. 347). Onun Dioscorides'e ait *Materia Medica*'yı da tercüme ettiği bildirilmektedir (*El² Suppl.* [İng.], s. 375). Hubeys'in telif eserlerinden beşi günümüze ulaşmıştır. Fuat Sezgin'in verdiği listeye göre (*GAS*, III, 265-266) bu eserler şunlardır: 1. *Ziyâdât (ez-Ziyâde fi'l-mesâ'il elletü li-Huneyn)*. Huneyn b. İshak'ın *Kitâbü'l-Mesâ'il fi't-ıbb* adlı eserine yaptığı ilâveleri ihtiva etmektedir. *Kitâbü'l-Mesâ'il*'in bu genişletilmiş şekli esere daha sonra yazılan telhîs ve şerhler için bir esas teşkil etmiştir (*El² Suppl.* [İng.], s. 375; krş. Sezgin, III, 250). 2. *Kitâbü'l-İşlâhî'l-edviye-ti'l-müşhile*. 3. *Kitâbü'l-Ağziye*. 4. *Ki-*

tâb fi'l-istiskâ'. 5. *Maqâle fi'n-nabz*. Yine Sezgin'in tesbitlerine göre (*GAS*, III, 266) Hubeys'in başka eserlerdeki atıf ve iktibaslarla haberdar olan eserleri de şunlardır: 1. *el-Akrâbâzîn*. Ebû Bekir er-Râzî *el-Hâvî*'sinde, Birûnî *Kitâbü'l-Şaydele*'sinde bu esere atıflarda bulunmaktadır. 2. *Ta'rifü emrâzi'l-'ayn*. Bu eseri VII. (XIII.) yüzyılda yaşamış olan Halife b. Ebû'l-Mehâsin *el-Kâfi fi'l-kühî* adlı eserinde zikretmektedir. 3. *Kitâbü'l-Edviyeti'l-müfred*. İbn Ebû Usaybia, günümüze ulaşan ilk beş eserin yanı sıra bu eseri de Hubeys'e nisbet etmektedir (*Üyünü'l-enbâ*, s. 276).

BİBLİYOGRAFYA :

Huneyn b. İshak, *Risâletü Huneyn b. İshâk ilâ 'Alî b. Yahyâ* (nşr. Abdurrahman Bedevî, *Dirâsât ve nuşûş fi'l-felsefe ve'l-ülûm 'inde'l-'Arab* içinde), Beyrut 1981, s. 149-179; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 347-348, 353-355; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 128-131, 173, 177; İbn Ebû Usaybia, *Üyünü'l-enbâ*, s. 271, 276, 279; Ebû'l-Ferec, *Târih*, I, 239; Sezgin, *GAS*, III, 250, 265-266; Ullmann, *Die Medizin*, s. 302-303; Şeşen, *Fihristü mah-tâtâti't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 166-168; M. Meyerhof, "New Light on Hunain Ibn Ishâq and his Period", *ISIS*, VIII (1926), s. 685-724; P. Kraus, "Kitâbü'l-Ahlâk li-Câlinûs", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, V/1, Kahire 1937, s. 11-12; Yûsuf Hubbî, "Hubeys b. el-Hasan el-A'sem", *MMİr*, XXI/1 (1980), s. 135-148; G. Strohmaier, "Hunayn b. İshâk al-'İbâdî", *EP²* (İng.), III, 578-581; A. Dietrich, "Hubaysh b. al-Hasan al-Dimashki", *EP² Suppl.* (İng.), s. 375-376.

İLHAN KUTLUER

HUBEYŞ et-TİFLİSİ

(حبش التفليسى)

Ebû'l-Fazl Bedüzzamân Kemâlüddîn Hüseyin Hubeys b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî (ö. 629/1232 [?])

Anadolu Selçuklu dönemi tabip ve müneccimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Nisbesinden Gürcistan'ın başşehri Tiflis'ten olduğu veya orayla bir ilişkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat *Kifâyetü't-tıbb* adlı eserinin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshasında (Orhan Gazi, nr. 1120) adı Kemâleddin Bedüzzaman Ebû'l-Fezâil Hubeys b. Muhammed b. Hubeys el-Gaznevî şeklinde geçmektedir. Burada babası İbrâhîm'den söz edilmediği gibi Tiflîs nisbesinin yerini de Gaznevî almıştır. Bu durum, onun aslen Gazneli olduğunu ve daha sonra Tiflis'e yerleştiğini hatıra getir-

mektedir. *Kâmilü't-ta'bir* adlı eserinde ise (Beyazıt Devlet Ktp., Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, nr. 19.051) Ebû'l-Fazl Hüseyin b. İbrâhîm b. Muhammed Tıglı et-Tiflîsî isim zincirine rastlanmaktadır (*TÜYATOK*, 34/II, s. 8-9, nr. 5). Hubeys'in *Ķânûnû'l-edeb* adlı eserini 548 (1153) yılında kaleme aldığı bilindiğine göre o sırada en az yirmi-yirmi beş yaşlarında olması gerektiği göz önüne alınarak VI. (XII.) yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında doğduğu söylenebilir. Yine onun *Kifâyetü't-tıbb* adlı eserini 590-593 (1194-1197) yılları arasında II. Kılıcarslan'ın oğlu Kutbüddin Melikşah'a takdim etmesinden hareketle VII. (XIII.) yüzyılın başlarında vefat ettiği ileri sürülebilir. Bununla birlikte Kâtib Çelebi ölüm tarihini 629 (1232) olarak, Bağdatlı İsmâil Paşa ise "629'dan sonra" şeklinde kaydeder (*Hediiyetü'l-'ârifin*, I, 263).

Hubeys, çok eser vermiş ve eserlerinin yaygın biçimde kullanılmış olmasına rağmen İslâm ve Osmanlı kaynaklarında pek sözü edilmeyen bir müelliftir. Yalnız Kâtib Çelebi ile Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin ondan bahsettikleri görülür. Kâtib Çelebi *Süllemü'l-vüşûl*'ünde onu "el-Hakîm Kemâleddin Ebû'l-Fazl Hubeys b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî, sâhibü *Takvîmi'l-edviye*" (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 74^b) ve "eş-Şeyh Ebû'l-Fazl Hubeys b. İbrâhîm b. Muhammed el-Edîb, sâhibü *Ķânûnû'l-edeb fi luğati'l-Fürs*" (vr. 367^a) diye "Hubeys" ve "Tiflîsî" maddelerinde zikretmekte, fakat hakkında bilgi vermemektedir. Müstakimzâde ise *Mecelletü'n-nisâb*'ında (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 159^b) iki ayrı Tiflis bulunduğunu ve bunlardan birinin Azerbaycan'da, diğerinin Türkistan'da yer aldığını belirttiğinden sonra Mahmûd adlı bir âlimin *et-Tuhfe* başlıklı eserine dayanarak *Ķânûnû'l-edeb*, *Kâmilü't-tefsîr* ve *Şihhatü'l-ebdân*'ın müellifi Şeyh Ebû'l-Fazl Hubeys Hüseyin İbrâhîm b. Muhammed el-Edîb'in Türkistan'daki Tiflis'ten olduğunu kaydetmektedir. Hubeys'in Anadolu'ya, II. Kılıcarslan'ın (1155-1192) Aksaraylı camiler, medreseler, zâviyeler ve çarşılarla donatıp buraya Azerbaycan'dan gaziler, âlimler ve tüccarlar getirttiği sırada geldiği tahmin edilmektedir. Onun, Sivas'ta Muhammed b. Ebû Bekir et-Tiflîsî ile (ö. 791/1389) Hâce Cemâleddin b. Ebû Bekir b. el-Hâc Ömer b. Hüseyin et-Tiflîsî'nin (Rıdvan Nâfiz - İsmâil Hakkı, s. 153-154) dedesi olduğu ileri sürülmekteyse de (Ateş, TM, VII-VIII/2, s. 97) bun-